

דף שבועי

בס"ד

פרשת כי תשא, תשפ"ג, מספר 1511

מה ראה אהרון שבנה מזבח בחטא העגל?

יוסף מורגנשטרן

וירא אהרן - שהיה בו רוח חיים, שנאמר (תה' קו:כ) כתבניתו שור אכל עשב, וראה שהצליח מעשה שטן, ולא היה לו פה לדחותם לגמרי.

ויבן מזבח - לדחותם.

ויקרא... חג לה' מחר - ולא היום, שמא יבוא משה קודם שיעבדוהו, זהו פשוטו. ומדרשו בויקרא רבה (פרשה ה סימן ג) דברים הרבה ראה אהרן; ראה חור בן אחותו, שהיה מוכיחן והרגוהו, וזהו ויבן מזבח לפניו - ויבן מזבוח לפניו. ועוד ראה ואמר מוטב שיתלה בי הסרחון ולא בהם, ועוד ראה ואמר אם הם בונים אותו המזבח, זה מביא צרור וזה מביא אבן, ונמצאת מלאכתן בבת אחת, מתוך שאני בונה אותו ואני מתעצל במלאכתו, בין כך ובין כך משה בא.

רש"י הבין שאהרון בנה את המזבח על מנת לדחות את העם ביום נוסף, בתקווה שעד אז יבוא משה. הוא מונה ארבע סיבות לבניית המזבח:

1. ראה שלעגל רוח חיים, והוא מעשה השטן ואין לו כוח לדחותם לגמרי.

כאשר העם ראה שמשה מתעכב לרדת מהר סיני, בקשו מאהרון לעשות להם אלוהים, וכתוב:

וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶהְרֹן פִּרְקוּ נְזָמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵי נְשֵׁיכֶם בְּנִיכֶם וּבְנֹתֵיכֶם וְהִבִּיאוּ אֵלַי.

וַיִּתְּפְרְקוּ כָּל הָעָם אֶת נְזָמֵי הַזֶּהָב אֲשֶׁר בְּאָזְנֵיהֶם וַיָּבִיאוּ אֶל אֶהְרֹן.

וַיִּקַּח מִיָּדָם וַיַּצַּר אֹתוֹ בְּחָרֹט וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסַּכָּה וַיֹּאמְרוּ אֵלָּה אֱ-לֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הֶעֱלֹדְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם.

וַיֵּרָא אֶהְרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לִפְנֵי וַיִּקְרָא אֶהְרֹן וַיֹּאמֶר חַג לַה' מָחָר.

וַיִּשְׁכַּיְמוּ מִמְּחֶרֶת וַיַּעֲלוּ עֹלֹת וַיִּגְשׂוּ שְׁלָמִים וַיֵּשֶׁב הָעָם לֶאֱכֹל וְשָׂתוּ וַיִּקְמוּ לְצַחֵק (שמ' לב:ב-ו).

אהרון עשה עגל מסכה כתוצאה מהלחץ של העם כאשר הם ראו שמשה מתעכב לרדת מההר, אולם בניית המזבח הייתה יוזמה שלו, ככתוב: "וַיֵּרָא אֶהְרֹן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לִפְנֵי" (שמ' לב:ה). נשאלת השאלה, מה ראה אהרון שבגללו בנה את המזבח? רש"י מביא בפירושו כמה תשובות. בפירוש רש"י המודפס ברוב החומשים (מקורו ב"מקראות גדולות", הודפס בונציה בשנת רפ"ד - 1524, להלן "דפוס רפ"ד") כתוב:

* ד"ר יוסף מורגנשטרן הוא בוגר המחלקה לתנ"ך בבר אילן וגר בפתח תקווה.
1 לפי נוסח המסורה "בתבנית".

מצאתי מקור לד"א שהודפס בדפוס רומא בשוליים של כתב יד אוקספורד 187.

ההבדל בין דפוס רומא לדפוס רפ"ד טמון בתוספת פירוש תחת הכותרת "ד"א". הדיבר השני של עשרת הדברות כולל בתוכו שלושה איסורים: "לא תעשה", "לא תשתחווה" ו"לא תעבדם" (שמ' כ:ג-ד). אהרון ראה שהעם עברו על האיסור הראשון והוא ביקש למנוע מהם לעבור על האיסורים השני והשלישי.

כפי שראינו לעיל, רש"י בא לענות על השאלה, מה ראה אהרון שגרם לו לבנות את המזבח? לפי הפירושים הראשונים, המופיעים בשני הנוסחים, אהרון ראה את רצח חור, או את מעשה השטן שהפיח רוח חיים בעגל. חולשתם של הפירושים הללו היא, שאין בכתוב רמז לאף אחד משני האירועים הללו. בפירושים האחרונים רש"י מנסה ללמד זכות על אהרון, שרצה להקטין את אשמת העם, או לחלופין להעביר את האשמה אליו.

בפירוש המופיע בדפוס רומא, רש"י מבאר את המילה "וירא" במשמעות 'נתיירא', אבל לא מחשש שהוא ייפגע, אלא שהעם עלול לעבור על איסור נוסף של הדיבר השני, אחרי שכבר התחילו לעבור עליו בעשיית העגל. מתוך אותו חשש ביקש אהרון לעכב את העם ביום נוסף, בתקווה שמשה יבוא, והעם לא יעברו על "לא תשתחווה" ו"לא תעבדם" (שמ' כ:ד).

2. ראה שהעם הרגו את חור, ופחד שיהרגו גם אותו.

3. ראה שביכולתו לקחת את האשמה על עצמו, אם הוא עצמו יבנה את המזבח ולא העם.

4. ראה שאם יבנה את המזבח לבד, הוא יוכל להאריך את הזמן, אולי עד בואו של משה.

אנו מוצאים נוסח אחר של פירוש רש"י, הנמצא בדפוס הראשון של פירוש רש"י **שהודפס ברומא** (להלן דפוס רומא)² בשנת ר"ל (1470).³ בדפוס זה ישנה תוספת בפירושו למילים "חג לה" וכן למילים "וירא אהרן" ב"דבר אחר" וזו לשונו:

חג לה' – ליבו לשמים. היה בטוח שיבוא משה ויעבדו את ה'.

ד"א וירא אהרון, ראה שכבר עברו על שתי דברות הראשונות; על דיבור ראשון דכתיב "אֲנֹכִי ה' א" וכו' (שמ' כ:ב) והם תלו הגדולה והמירו בתבנית שור ואמרו אלה א' כו', ועל דבור שני - דכתיב "לא תעשה לך פסל" (שם:ג), והם עשו, ונתיירא שלא יעברו על "לא תשתחווה להם ולא תעבדם" (שם:ד), וביקש לעכב עד למחר.

הדבר המעניין בתוספת הנמצאת בד"א הוא שהדרש הזה אינו נמצא בדברי חז"ל, לא במדרשים ולא בגמרא.

2 לאחרונה הופיע דפוס רומא בשלימותו בשתי מהדורות. א) דיסרטיצה של מחבר מאמר זה. **פירוש רש"י לתורה בעידן הדפוס** – רומא סביב 1470: **היבטים פרשניים, טקסטואליים והיסטוריים**, בר אילן, סיון תשפ"א. ב) **חמישה חומשי תורה עם תרגום אונקלוס ופירוש רש"י על פ דפוס רומא רל"ט ועם ראשוני פרשני רש"י**, מ' פיליפ (עורך), כרכים א-ז, פתח תקווה תש"פ. 3 דפוס רג"ו די קלבריה, המכונה היום במחקר "דפוס ראשון", קיבל שם זה בגלל שהוא הדפוס הראשון של פירוש רש"י לתורה שמתוארך, אך למען האמת, הוא נדפס בשנת רל"ה (1475), חמש שנים בערך אחרי דפוס רומא.

אבל הבין שהעם טרם עבד עבודה זרה שעליה חייבים מיתה.⁶ אהרון רצה למנוע מהם לעבוד עבודה זרה ממש, ולכן בנה מזבח לשם שמיים בתקווה שזה יסיט אותם מכוונתם. בכל שאר הפירושים שהביא רש"י, בניית המזבח הייתה מתוך פחד, או על מנת לדחות את העם. רק בפירוש הנוסף של רש"י בדפוס רומא, המזבח נבנה לשם שמיים.

לסיום יש לשאול, למה הביא רש"י מספר פירושים וגם ציין את המקור של חלק מהם, דבר שאינו שכיח בפירושו לתורה? אולי מכיוון שבפסוק כתוב "וַיֵּרָא אֶהָרָן וַיִּבֶן מִזְבֵּחַ לְפָנָיו" (שמ' לב:ה), ואין רמז מה הוא ראה. לכן רש"י הרגיש צורך למלא את החסר בדברי אגדה.⁷

התוספת הזאת בדפוס רומא מדגימה איך ניתן ללמוד את התורה ואת פירושו של רש"י בדרך מעמיקה יותר, אם לומדים את חילופי הנוסח העצמאיים והתוספות הבלעדיות הנמצאות רק בדפוס רומא. יהי רצון שלא יעלמו הפירושים האלה מעיני הלומדים.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:
<http://www1.biu.ac.il/parasha2>
 כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
 ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.
 [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)
 יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

פירוש זה מתאר את אהרון כמנהיג רוחני, בשונה מהפירושים האחרים.

מחבר הפירוש "עמר נקא" על פירוש רש"י לתורה, שנוסח דפוס רומא היה מונח לפניו, טוען שפירוש זה נובע מבעיה בלשון הפסוק, וזו לשונו:

וירא אהרן, ראה שהיה בו רוח חיים וכו'. ד"א ראה שכבר עברו על שני דברות ראשונות וכו' (שמ' לב:ה).

קשה מאי ד"א. "ל דלפי פירוש ראשון הל"ל "וירא אהרן" תיכף אחר "וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסֶּכֶה" (שמ' לב:ד), אבל עתה שכתבו אחר "וַיֵּאמְרוּ אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל" (שם) נוכל יותר לפרש כן הפירוש האחרון, שראה שכבר עברו על ב' דברות שעשאוהו וקבלוהו לאלוה.⁴

בעל פירוש "עמר נקא" סובר שישנו קושי בלשון הפסוק. מדוע לא כתוב שאהרון ראה ובנה את המזבח מיד לאחר "וַיַּעֲשֶׂהוּ עֵגֶל מִסֶּכֶה"? (שמ' לב:ד) שהרי כבר אז הוא הבין שהעם עבר על הדיבר הראשון "אנכי", והתחילו לעבור על הדיבר השני "לא תַעֲשֶׂה לָךְ פֶּסֶל" (שמ' כ:ג). "עמר נקא" מתרץ שרק לאחר ששמע אהרון שאמרו "אֵלֶּה אֱלֹהֵיךָ יִשְׂרָאֵל" (שמ' לב:ד) הבין שהעם עלול לעבור על האיסורים "לא תִשְׁתַּחֲוֶה לָהֶם וְלֹא תַעֲבֹדֵם" (שמ' כ:ד).

אגב הפירוש בדברי רש"י בד"א ניתן אולי ללמוד על סיבה נוספת לבניית המזבח על ידי אהרון. בדפוס רומא יש פירוש נוסף, לפני דברי ה"ד"א, שכאשר הכריז אהרון "חג לה" (שמ' לב:ה) היה 'ליבו לשמיים'. כלומר, הוא בנה את המזבח לשם שמיים. אהרון ראה שנעשה עגל מסכה, שעל איסור זה חייבים מלקות,⁵

6 ראו שם מצווה כח.
 7 ראו פירוש רש"י לויקרא י:ב. גם שם לא ברור מה חטאם של בני אהרון, ורש"י מביא שם כמה אפשרויות ומציין את מקורם בויקרא רבה.

4 ראו ברטנורא, עמר נקא, עמ' קלח.
 5 ראו ספר החינוך מצווה כז.